

Тема 10. Туристичний потенціал України, його використання в історичному аспекті та в майбутньому

Програмні питання

1.1 Природно-ресурсний потенціал України.

1.2 Ринок туристичних послуг в Україні.

Основні терміни і поняття

Природно-ресурсний потенціал; потенціал; інфраструктура; туристична інфраструктура.

10.1 Природно-ресурсний потенціал України

Україна поки що не належить до світових лідерів за кількістю відвідань туристами, однак особливості її географічного розташування та рельєфу, сприятливий клімат, багатство природно-ресурсного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу створюють можливості для інтенсивного розвитку багатьох видів і внутрішнього, і іноземного туризму. Країна розташована на перехресті шляхів між Європою і Азією, Північчю і Півднем, а важливі залізничні й автомобільні магістралі, порти Чорного і Азовського морів, річки Дунаю, авіамережа спроможні забезпечити інтенсивні зв'язки з іншими країнами. Територією України проходять міжнародні транспортні коридори (МТК): критські №№ 3, 5, 7 і 9, Балтійське море – Чорне море, Європа – Азія, Північ – Південь, ЧЕС, ЄАТК. За оцінками експертів, Україна має найвищий у Європі коефіцієнт транзитності.

Структура природно-ресурсного потенціалу:

- мінеральні ресурси України;
- земельні ресурси;
- агрокліматичні ресурси;
- водні ресурси;
- біологічні, зокрема, лісові ресурси.
- рекреаційні ресурси.

Природно-ресурсний потенціал (ПРП) розглядається як сукупність усіх природних можливостей, засобів, запасів, джерел, що використовуються (або можуть використовуватись) при даному рівні розвитку продуктивних сил для досягнення певної мети. До складу ПРП входять природні умови і ресурси. Природні ресурси, на відміну від природних умов, беруть безпосередню участь у матеріальному виробництві й невиробничій діяльності.

Наявність тих чи інших природних умов, і особливо природних ресурсів, може бути стимулом, поштовхом для розвитку економіки країни, але не завжди. Останнім часом виокремилась і така тенденція: чим вище рівень розвитку виробництва у країні, тим менше він залежить від ресурсного фактора.

За особливостями використання природні ресурси поділяються на невичерпні та вичерпні.

За економічною класифікацією розрізняють:

- ресурси матеріального виробництва, у тому числі промисловості;

– ресурси невиробничої сфери, у тому числі прямого споживання і непрямого.

За походженням і природними властивостями виділяють: мінеральні ресурси, земельні, водні, біологічні, агрокліматичні, ресурси енергії природних процесів, а також рекреаційні.

За запасами природних ресурсів Україна займає провідне місце в Європі, зокрема, перше місце – за кількістю орних земель, запасами залізної та марганцевої руд, сірки; у числі перших – за запасами кам'яного вугілля, природного газу, калійної та кам'яної солей.

За народногосподарським значенням запаси корисних копалин поділяються на дві групи:

– балансові – це ті запаси, використання яких економічно вигідне в даний час і які задовольняють промислові вимоги як за якістю сировини, так і за гірничо-технічними умовами експлуатації;

– позабалансові (неконденційні) – це ті запаси, використання яких у сучасних умовах економічно не вигідне через малу потужність пластів, низький вміст цінного компонента, складність умов експлуатації.

Усього в Україні виявлено і розвідано більше 80 видів корисних копалин. Всі корисні копалини поділяються на три основні групи: паливні, рудні і нерудні.

У цілому значні запаси паливних ресурсів в Україні характеризуються різким переважанням у їх структурі твердих видів палива: кам'яного вугілля, горючих сланців і торфу та дефіцитом рідких і газоподібних вуглеводнів. Відсутність достатньої кількості нафти і природного газу створює значні труднощі для розвитку економіки.

Найбагатша Україна на рудні металеві корисні копалини, насамперед, руди чорних металів. На її території сконцентровано до 20% світових ресурсів марганцевих руд, найбільше яких видобувається в Нікопольському родовищі. У майбутньому зросте роль найбільшого у світі Велико-Токмацького родовища (Запорізька обл.). Україна має певні запаси руд кольорових металів. До найважливіших належать: поклади титану, алюмінієвої сировини, нікелю, ртуті. Знайдено і золото, мідь. Територія держави в цілому багата на нерудні корисні копалини, представлені гірничохімічною, металургійною сировиною та будівельними матеріалами.

Земля – один з найбільш універсальних природних ресурсів, необхідний для всіх галузей господарства, і одночасно – предмет та засіб праці. Загальний земельний фонд України становить близько 603,6 тис. км², з яких 71,2% становлять сільськогосподарські землі, головним чином сільськогосподарські угіддя, якими зайнято майже 70% території України (у тому числі: рілля – 55,1%, багаторічні насадження – 1,7%, сіножаті і пасовища – 12,5%). Лісами вкрито 17,2% загальної площі держави, під забудовами знаходяться 3,8%. Майже 4% території України вкрито водою, 1,5% зайнято болотами. Інші землі (яри, піски, зсуви, радіактивнозабруднені території тощо) займають 4,1% загальної площі України.

В останні десятиліття кліматичні умови все частіше оцінюються як природні ресурси, насамперед, – агрокліматичні. Температурний режим повітря

і ґрунту в поєднанні з кількістю атмосферних опадів і запасами вологи в ґрунті формують агрокліматичні ресурси.

В. Попов, взявши за основу головні кліматичні показники, що безпосередньо впливають на умови розвитку сільськогосподарських культур, насамперед, зволоження та тривалість вегетаційного періоду, виділив на території України наступні агрокліматичні зони: українське Полісся, західний лісостеп, центральний і східний лісостеп, північний степ, Донецький кряж, південний степ, Карпатські та Кримські гори.

Під терміном «водні ресурси» розуміють усі води даної території (поверхневі – річки, озера, водосховища, ставки і підземні), придатні для господарського використання.

Забезпечення одного жителя країни водою місцевого стоку становить 1000 м^3 , що у 18 разів менше, ніж у Росії.

На території України нараховується більше 70 тис. річок. З 210 км^3 річкового стоку найбільше (в середньому) припадає на Дунай – 123 км^3 , Дніпро – 53 км^3 , Дністер – 9 км^3 , Тису – 6 км^3 , Сіверський Донець – 5 км^3 і Південний Буг – 3 км^3 .

Три тисячі озер України акумулюють у собі 11 км^3 води. Найбільше з прісних – Світязь, солоних – Сасик, Ялпуг.

В Україні збудовано більше тисячі водосховищ, загальним об'ємом понад 55 км^3 . Найбільший каскад водосховищ створений на Дніпрі.

Ставки становлять найчисленнішу групу (близько 28 тис., об'ємом більше 3 км^3) штучних водойм, які споруджувалися на малих річках, у балках та ярах. Запаси більш чистих, порівняно з поверхневими, підземних вод перевищують 20 км^3 і знаходяться, в основному, на півночі і заході.

Альтернативним джерелом водних ресурсів є моря, бо їх води вимагають опріснення. Найбільше господарське значення Чорного і Азовського морів, довжина берегової смуги яких становить майже 2 тис. км, полягає в тому, що вони є основою для розвитку морського транспорту, рибальства, відпочинку і лікування людей.

Біологічні ресурси розглядаються як сукупність рослинних ресурсів і тваринного світу. Ліси становлять основу рослинних ресурсів. Лісових ресурсів в Україні недостатньо. Середня лісистість її території становить 14% (8,6 млн. га). Лісонадлишковими районами є Карпати (лісистість – 40%) і Полісся (26%). 75% лісових площ мають високопродуктивний деревостан.

Під рекреаційними ресурсами розуміють сукупність природних, природно-технічних, соціально-економічних комплексів та їх елементів, які використовуються для прямого і непрямого споживання та виробництва курортних і туристичних послуг з метою відновлення та розвитку фізичних і духовних сил людини.

О. Бейдик поділив територію за спеціалізацією рекреаційного обслуговування, структурою рекреаційних ресурсів і напрямками їх освоєння, охорони та відновлення на чотири рекреаційні регіони (Карпатський, Кримський, Дніпровсько-Дністровський, Азово-Чорноморський), у межах яких розміщуються вісім рекреаційних районів.

Різноманітний рекреаційний потенціал України нині розглядається як вагоме джерело економічного розвитку держави на перспективу.

10.2 Ринок туристичних послуг в Україні

Український ринок туристичних послуг має певні особливості, до яких можна віднести:

- постійне збільшення пропозиції послуг, зважаючи на зростаючий попит;
- досвідчені спеціалісти для роботи в галузі;
- виключні можливості для розвитку найрізноманітніших видів туризму;
- сприяння розвитку ринкової інфраструктури з боку держави шляхом забезпечення нормативно-правових аспектів діяльності.

Заслуговує на увагу той факт, що Україна має всі передумови для підвищення конкурентоспроможності в цій сфері. Серед них треба виділити наступні: вигідне географічне положення; розвинута транспортна інфраструктура; значний науково-технічний потенціал; наявність висококваліфікованих кадрів. Характерною рисою послуг, які пропонуються потенційним туристам в Україні, є їх структурне різноманіття.

Туристична галузь в Україні формується за рахунок трьох складових: виїзний (зарубіжний) туризм; внутрішній туризм; в'їзний (іноземний) туризм. Виїзному туризму належить частка 41% від загальної кількості туристів. Українці подорожують за кордон із службовою метою, як приватні туристи та в організовані тури.

Зарубіжний туризм в Україні має певні особливості. До них слід віднести:

– переважання приватних подорожей над службовим та організованим туризмом, що зумовлено бажанням задовольнити потреби конкретного туриста, стиль його життя і відпочинку, вимоги до рівня обслуговування, беручи до уваги платоспроможність, індивідуальне замовлення щодо формування програми, маршруту та місця розміщення;

– основними напрямками подорожей українських туристів є Росія, Польща, Угорщина, Молдова та Білорусь. Таке спрямування туристичних потоків пояснюється сталими зв'язками із сусідніми з Україною державами, зручним транспортним сполученням, близькістю культурного розвитку, розвинутими економічними відносинами між країнами;

– нерівномірність розвитку виїзного туризму за регіонами, що пояснюється, на наш погляд, рівнем економічного розвитку регіонів, платоспроможністю населення, близькістю деяких регіонів до сусідніх держав, що сприяє розвитку туристичних та соціально-економічних зв'язків;

– значна кількість туристичних фірм надають перевагу саме виїзному туризму. Це можна пояснити можливістю швидше отримати прибуток, використовувати відпрацьовані туристичні маршрути, охопити більшу кількість громадян, які бажають подорожувати в різні країни світу.

Сучасний етап розвитку українського ринку в'їзного туризму характеризується наступними рисами:

найбільш популярним видом туризму серед іноземних гостей є пізнавальний, тобто основною метою подорожі в Україну є отримання цікавих вражень. Туристи виявляють інтерес до української культури, своєрідності побуту та місцевих традицій, бажають ознайомитись із видатними пам'ятками

стародавньої історії, археології, архітектури міжнародного та національного значення, скористатись цілющим кліматом, відомими лікувальними мінеральними джерелами;

серед найбільш улюблених маршрутів іноземних туристів можна виділити Київ, Крим, Львівську та Одеську області. За кількістю туристів, метою яких є відпочинок та рекреація, лідируючі позиції займає Крим — 60% відпочиваючих, у порівнянні з 40% в цілому по Україні. Розвиток в'їзного туризму саме в цих регіонах пояснюється тим, що в решті областей, де чимало цікавих пам'яток, готелі та транспорт поки що не відповідають європейському рівню. Найчастіше відвідують цей регіон гості з Росії, Беларусі, Молдови, Німеччини, Ізраїля, Турції;

іноземні гості віддають перевагу індивідуальному туризму, оскільки він дає можливість найповніше задовольнити потреби конкретного туриста, його інтереси, звички, стиль життя і відпочинку;

найперспективнішими регіонами з точки зору в'їзного туризму слід визначити Закарпатський та Причорноморський. Основними напрямками розвитку туристичної індустрії в цих регіонах є формування рекреаційно-туристичного комплексу, який задовольнив би потреби населення регіону в санаторно-курортному лікуванні, відпочинку і туризмі; формування ринку конкурентоспроможних на міжнародному рівні рекреаційних послуг на основі ефективного використання існуючих природних і культурно-історичних ресурсів регіону з одночасним збереженням екологічної чистоти середовища.

Аналіз розвитку туристичної індустрії в Україні дозволяє виділити конкурентні переваги, які повинні бути основою формування конкурентоспроможності нашої країни в галузі турбізнесу. Серед них пріоритетне значення мають:

- унікальний цілющий клімат;
- значний історико-культурний потенціал;
- регіональна розгалуженість туристичних центрів та зон відпочинку;
- наявність великої кількості територій з лікувальними можливостями;
- розвинена інфраструктура;
- забезпеченість розвитку туристичної індустрії нормативно-правовою базою;
- привабливість туристичної індустрії нашої країни для іноземного інвестування.

Пріоритетне значення для подальшого розвитку транспортної індустрії буде мати:

- інтеграція України в єдину європейську залізничну мережу, яка передбачає включення країни в європейську програму будівництва швидкісних залізничних магістралей (швидкість — 200 — 300 км/год.);
- участь нашої країни в мережі стратегічних транспортних коридорів Центральної та Східної Європи, що розробляються з метою створення прямого та швидкісного сполучення між європейськими центрами.